

Vrouwen die bouwen

AUTEUR Caroline Newton

FOTOGRAFIE Caroline Newton

Vrouwen blijven niet aan de zijlijn staan als het gaat over huisvesting en zijn belangrijke partners in huisvestingsprojecten in Zuid-Afrika. Aan de hand van het verhaal van een groep vrouwen uit Victoria Mxenge, een buurt in het arme oosten van Kaapstad, worden de onderliggende redenen in kaart gebracht.

De complexiteit van de huidige Zuid-Afrikaanse samenleving is geworteld in haar turbulente verleden, met perioden van kolonisatie, oorlog en segregatie. In 1948 kwam de Nasionale Party (NP) aan de macht en werd 'Apartheid' het leidende politieke principe. Dit betekende een complete scheiding van de verschillende bevolkingsgroepen op alle inter-persoonlijke niveaus. Het huisvestingsbeleid in Zuid-Afrika stond steeds in sterk verband met de controle van de arbeiderspopulatie en dus de zwarte bevolking. De wetgeving betreffende planning en huisvesting verankerde het apartheidsbeleid in de ruimte.

Maar ook nadat Nelson Mandela in 1994 aan de macht kwam als de eerste democratisch verkozen president blijft het huisvestingsbeleid problematisch. De regering haalt haar belofte niet om 1 miljoen nieuwe woningen te bouwen binnen de 5 jaar en de woningen die wel worden gerealiseerd zijn van ondermaatse kwaliteit en gelokaliseerd aan de rand van de stad, zodat de bestaande segregatie nog versterkt wordt. De huidige achterstand bedraagt bijna 2 miljoen woningen en het streefdoel uit het 'Urban Development Framework' van 1997, namelijk de creatie van 'ruimtelijke en socio-economisch geïntegreerde stedelijke nederzettingen', lijkt verderaf dan ooit. Binnen dit kader focust dit artikel op een groep arme vrouwen die in Victoria Mxenge, een buurt in het oosten van Kaapstad, op eigen houtje een huisvestingsproject hebben opgestart.

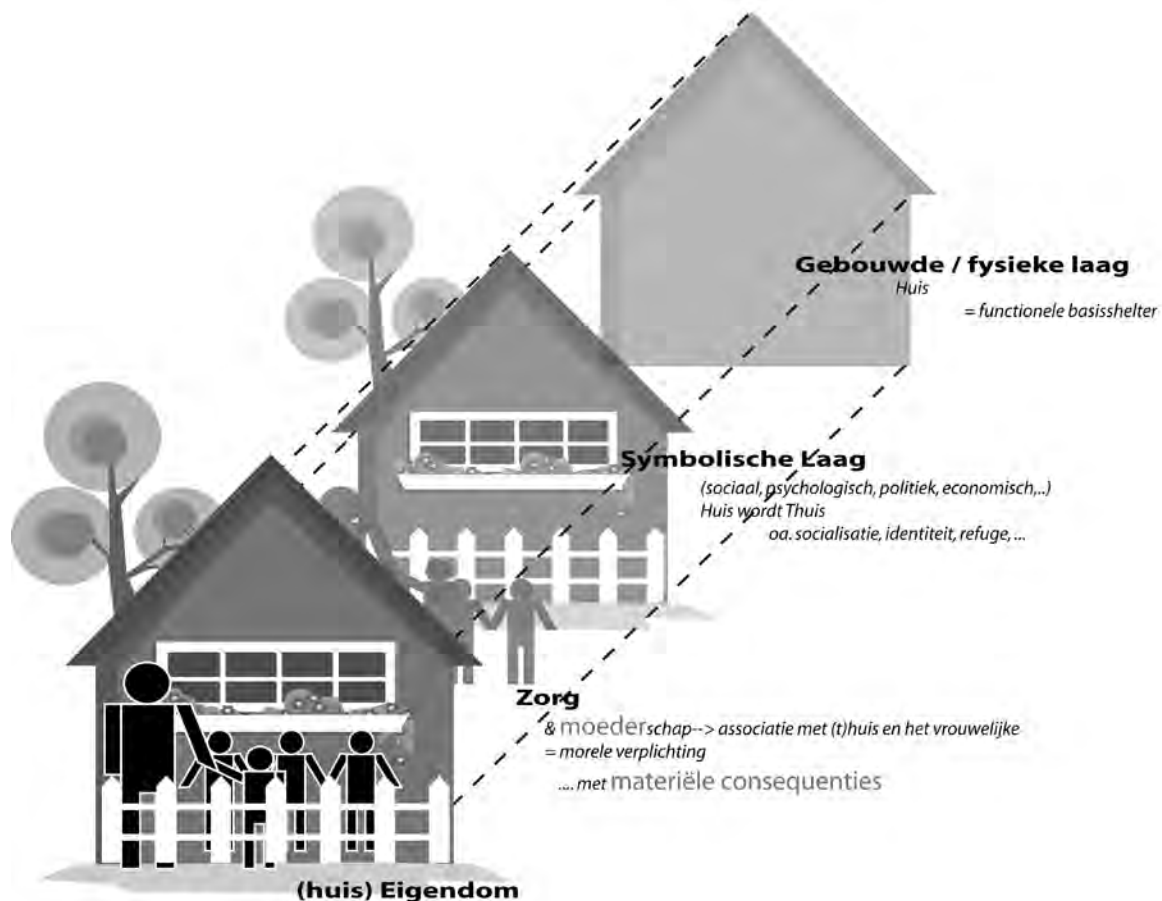
Victoria Mxenge

Het verhaal van Victoria Mxenge begon in 1992, tijdens de turbulente transitieperiode, wanneer een uitzonderlijke vrouw uit één van de informele nederzettingen van Kaapstad samen met 11 andere alleenstaande moeders een spaarplan (het 'Victoria Mxenge Housing Savings

Scheme') opzette om eigen woningen te bouwen. Alle deelnemende vrouwen namen zich voor elke dag een kleine hoeveelheid van hun loon opzij te zetten. Aangezien de vrouwen een maandelijks inkomen hadden dat lager lag dan R800 (ongeveer 100 euro) en ze alleenverdieners waren die instonden voor minstens drie afhankelijke personen, konden ze geen grote bedragen sparen. Langzaam maar zeker bouwden ze hun spaargeld op en al snel begonnen ook andere vrouwen vertrouwen in het initiatief te krijgen. Na een paar jaar was de groep aangegroeid tot 286 leden, waarvan 280 vrouwen. Een deel van het spaargeld werd gebruikt om enkele vrouwen in een technische school in te schrijven waar zij het bouwbedrijf konden aanleren. Via het netwerk dat ze gedurende de jaren opgebouwd hadden werden ze op de hoogte gesteld dat de Kerk een stuk grond wou doneren aan een goed doel. De vrouwen maakten een dossier op en stelden zich kandidaat. Uiteindelijk werden ze de eigenaars van 3 hectaren grond, waarop plaats was voor 148 woningen. Een belangrijk detail is dat niemand individueel eigenaar werd van zijn perceel. In de plaats heeft men ervoor geopteerd alles in een vennootschap te houden waarin elke participerende vrouw aandelen heeft.

De huizen hebben slechts één derde gekost van de kostprijs van de sociale woningen die de overheid bouwt.

De huizen hebben slechts één derde gekost van de kostprijs van de sociale woningen die de overheid bouwt. Dit was enkel mogelijk omdat de vrouwen alles zelf deden: de planning van de nederzetting, het bakken van de stenen en het bouwen van de huizen. Voor specifiek materiaal onderhandelden ze rechtstreeks met de producenten. Zo konden ze hun huizen degelijk isoleren en volwaardig schrijnwerk plaatsen. Elke vrouw kon ook zelf beslissen hoe groot haar huis diende te worden, en dit in functie van de gezinsgrootte.

Rond en in de gemeenschap ontwikkelden zich al snel bijkomende activiteiten. Zo werd er in 1997 al een centraal gelegen gemeenschapscentrum gerealiseerd met oude afgedankte containers. Daarbij hoorde ook een propere, groene kinderspeelplaats die onder direct en constant toezicht staat. De straten zijn ondertussen geplaveid en rond de meeste woningen zijn ook mooi onderhouden tuintjes aangelegd. De overheid merkte al snel dat de wijze waarop de vrouwen participeerden in, en betrokken waren bij, hun buurt een interessante denkpijpe was om het eigen huisvestingsbeleid bij te sturen. In 1998 startte de overheid met de zogenaamde PHP (People's Housing Process) projecten, waarvoor ze de initiatiefnemsters van het Victoria Mxenge project consulteerden. Er werd aansluiting gezocht met gelijkaardige initiatieven doorheen de South African Homeless People's Federation. Deze nationale organisatie brengt meer dan 100.000 gezinnen samen uit ongeveer 1.200 gelijkaardige spaarprogramma's. Van alle leden zijn er meer dan 85% vrouwen. Men heeft een zeer groot netwerk uitgebouwd langs waar men vaardigheden deelt met andere gemeenschappen die met dezelfde problemen geconfronteerd worden. Men slaagt er ook in als een sterk collectief naar de overheden te stappen en gemeenschappelijke eisen af te dwingen. Victoria Mxenge wordt nu lokaal, nationaal en internationaal als een succesverhaal beschouwd. In maart 1998 kwam het project bijvoorbeeld heel sterk in de kijker toen Bill Clinton, de toenmalige Amerikaanse president, Zuid-Afrika bezocht en de first lady een bezoek bracht aan de buurt.

Het huisvestingsdiscours

Het verhaal van Victoria Mxenge leest bijna als een sprookje, maar we moeten ons de vraag stellen wat de motivatie van de vrouwen was om zo'n groot engagement aan te gaan. Het antwoord is deels te vinden in de sterke interrelatie die er bestaat tussen de betekenis van het wonen en de zorgrol die door vrouwen – en moeders in het bijzonder – op wordt genomen. "Ergens wonen" heeft betekenis op verschillende niveaus, van het dagdagelijkse tot de bredere maatschappelijke context. De academische literatuur die zich hier rond ontwikkelde is niet gering. De opzet van dit stuk is dan ook zeker niet om een volledig overzicht te geven van de betekenis van het wonen, maar om een inzicht te verwerven in de reden waarom de vrouwen van Victoria Mxenge in een strijd stapten waarvan het resultaat niet te voorspellen was. In de loop van het artikel worden verklaringen aangereikt die deze waarom-vraag kunnen beantwoorden.

De ideeën en discourses die worden geassocieerd met de woning zijn sterke beelden. Het zijn de iconen van wat in een samenleving naar voor wordt geschoven als het perfecte en succesvolle gezinsleven. Denk maar aan het bij ons gangbare ideaal van het huisje-tuintje-boompje-kindje, een ideaal dat ook heel sterk zijn uitwerking heeft in de fysische vorm van onze steden en gemeenten. De waarden die worden geassocieerd met de woning zijn deze die doorgaans ervaren worden als "goed" in het publieke discours. Men kan bijvoorbeeld een groot onderscheid vaststellen in de manier waarop er in Vlaanderen wordt gesproken over de private eigendom van een vrijstaand huis met tuin op het platteland versus het bewonen van een sociale huurflat in de

stad. Een discours dat op een dergelijke manier gebruik maakt van dichotomieën werkt (zelf)normaliserend gedrag in de hand: men wil graag voldoen aan het ideaal aangezien men dan wordt opgenomen als een “goed” of “normaal” burger in die samenleving. Zo wordt het huis of het idee van een thuis een ‘ideaal-type’ waarop dromen en verwachtingen worden geprojecteerd, wat het een potentieel machtig concept maakt. Bijkomend zijn al deze betekenissen ook nog verbonden met het concept ‘gezin’. Ook in Victoria Mxenge kunnen we vaststellen dat de vrouwen in de vormgeving van hun woning heel sterk terugrijpen naar typische middenklasse idealen, terwijl hun strijd de dominante machtsverhoudingen (patriarchaat, blanke dominantie, ...) in de Zuid-Afrikaanse maatschappij toch in vraag stelt.

Ik hoop dat ik mijn kinderen nog scholing zie krijgen en naar de universiteit weet gaan

Huis en thuis

De basisbetekenis en ook de meest functionele betekenis van het wonen is die van het huis als een shelter, die ons beschermt tegen invloeden van buitenaf. Zeker tijdens noodsituaties of indien men dakloos is zal deze primaire betekenis de meest belangrijke zijn. Een eerste streefdoel van de vrouwen in Victoria Mxenge is zeker te begrijpen vanuit de behoefte hun kinderen een degelijk onderkomen te bieden. Maar eens aan deze basisbehoefte voldaan is ziet men dat andere betekenisniveaus van veel groter belang worden, en deze zijn veeleer symbolisch dan materieel. Niet enkel verbindt de woning haar bewoners met hun omgeving, het is ook de plek waar men uitdrukking kan geven aan zijn identiteit en status kan tonen. De woning heeft dus ook een sociale en psychologische betekenis. In Victoria Mxenge hangt dit heel nauw samen met het karakter en de identiteit van de buurt. Voornamelijk het feit dat de buurt volledig dankzij vrouwen werd gerealiseerd speelt een belangrijke rol. Of zoals door de vrouwen vaak werd aangegeven: “We hebben wel mannen hier, maar dit is toch een plaats van vrouwen...”. Of: “Ik ben trots op de naam Victoria Mxenge”. In de literatuur worden de begrippen huis en thuis vaak samengevoegd en dan nog vaak in relatie tot de begrippen gezin en familie. Toch moet het beklemtoond worden dat een huis niet noodzakelijk een thuis is, net zoals een thuis niet noodzakelijk gerealiseerd wordt in een huis. Men kan zich ook “thuis voelen” op andere plaatsen en een huis is ook niet noodzakelijk een veilig toevluchtsoord. In ons Westers denken wordt het huis vaak gezien als een plaats waar men zich kan terugtrekken, waar men veilig en geborgen is, een plek die in oppositie staat met de wereld buiten, met het publieke. Deze relatie is verbonden met de dichotomie man-vrouw en het idee dat de man, na een lange dag hard werken, zich kan terugtrekken in een warm en veilig nest. De woning wordt zo het vrouwelijke domein, de plaats waar ze als moeder zorgt voor de kinderen en als vrouw voor haar echtgenoot, de plaats waar ze zo een zorgende en intieme plaats creëert. Hierbij moeten we toch nog twee kanttekeningen maken: ten eerste zijn de dichotomieën binnen/

buiten, privaat/publiek, man/vrouw niet vast, ze kunnen wijzigen in tijd en ruimte. Ten tweede is een huis niet altijd een veilig toevluchtsoord. Vanuit feministische hoek kwam er heel wat kritiek op deze typering van de woning aangezien het evengoed de plek is waar de vrouw onderdrukt kan worden.

Het moederlijke zorgen

Het belang van de woning als de plek waar de primaire socialisatie gebeurt en naar ontologische veiligheid gezocht wordt, wordt in Victoria Mxenge geïllustreerd door de keuze van de vrouwen om hun initiële streven, een betere toekomst voor hun kinderen, te realiseren doorheen hun woning. De beslissing om woningen te bouwen hebben ze niet voor zichzelf genomen, maar voor hun kinderen, in de overtuiging dat de plaats waar kinderen opgroeien (een volwaardige woning versus een krot in de sloppenwijk) doorslaggevend is voor hun toekomst.

De woning is de plaats waar een belangrijk deel van de opvoeding gebeurt, waar waarden en normen worden doorgegeven. Maar het is ook de plek waar ouders hun kinderen omringen met liefde en zorg. Net zoals het ‘thuis’ concept neemt het ‘zorg-concept’ een centrale plaats in binnen de samenleving, maar de invloed die ervan uit gaat is minder open. In het Westen wordt voornamelijk onderzoek uitgevoerd met betrekking tot de zorgsector. Maar ook vanuit het feminisme ging er aandacht naar het idee, voornamelijk naar het verband tussen moederschap, opvoeding en de beperking van de beweegruimte van de vrouw tot de private sfeer. Een deel van de literatuur met betrekking tot zorg is gewijd aan de arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen. Verschillende auteurs hebben aangetoond dat jobs op een verschillende manier geapprecieerd worden en zo in verband staan met de statusverschillen tussen de beoefenaars van deze beroepen. Hoewel deze inzichten interessant zijn, is onze belangrijkste vraag binnen de context van deze bijdrage waarom dit zorgbegrip van belang is in relatie tot huisvesting.

Een belangrijke vaststelling hierbij is dat ‘zorgen voor’ een soort van morele plicht is, een plicht die in direct verband staat met de notie van goedheid. Op een zorgzame manier met de dingen omgaan wordt hoog gewaardeerd in onze samenleving. Opnieuw speelt de (normaliserende) kracht van de dichotomie: zorgzaam en voorzichtig worden geassocieerd met het goede.

Een tweede en nog krachtigere associatie is die tussen het vrouwelijke en het ‘zorgen voor’. Over de hele wereld is het voornamelijk de vrouw die de zorgtaken in een gezin of familie op zich neemt. Zelfs indien we kijken naar samenlevingen waar zowel de man als de vrouw uit huis werken en men dus moeilijk kan stellen dat de vrouw binnen een klassiek stramien aan ‘de haard gekluisterd’ is, zien we dat een zorgketting ontstaat, die toch weer de functie bij de vrouw legt. Isabel Dycks onderzoek is hiervoor betekenisvol. Ze toont hoe binnen de Amerikaanse samenleving de zorg voor het huishouden en de kinderen wordt afgewikkeld op nannies en huishoudsters, die om deze job op te nemen de zorg voor hun eigen gezin overlaten aan hun oudste dochters. Ze toont zeer juist aan dat, ondanks het feit dat we het klassieke beeld van vrouwen, huis en zorg in vraag kunnen stellen omwille van macro-economische processen, dit toch niets verandert aan

de dagdagelijkse praktijk. Uiteindelijk zijn het toch opnieuw vrouwen die zich van de zorgtaken kwijten binnen het private gebeuren van een woning (zelfs indien dit hun eigen woning niet is).

Terug naar Victoria Mxenge

In al het bovenstaande heb ik getracht om te beargumenteren dat het discours over huis en thuis een sterk normaliserend effect heeft. Individuen proberen zich een plaats te geven binnen hun samenleving. Daarom trachten ze te voldoen aan de dominante discourses binnen die samenleving, zoals het huisvestingsdiscours (cfr. huisje-tuintje-boompje-kindje) of dat van het perfecte gezin. Dan heb ik ook getoond dat het discours dat zich heeft ontwikkeld met betrekking tot 'zorg' een even normaliserend effect heeft. En om dit stuk te besluiten wil ik beargumenteren dat de interrelatie tussen de concepten thuis en gezin aan de ene kant en zorg en het vrouwelijke aan de andere elkaar versterken. Vrouwen nemen namelijk beslissingen op basis van hun verantwoordelijkheden ten aanzien van de ander, op basis van hun zorg en bezorgdheid voor die ander, in dit geval hun kinderen. Als je daaraan toevoegt dat vrouwen in de eerste plaats steeds hebben ingestaan voor de opvoeding van de kinderen en dat dit zo optimaal mogelijk gebeurde binnen de privacy van de eigen woning, dan komen we al een heel eind op weg om te begrijpen waarom vrouwen zo veel tijd en energie willen steken in het verwerven van een eigen woning. Het verhaal van de vrouwen in Victoria Mxenge is voor een groot deel te verklaren vanuit bovenstaande analyse van de betekenis van de woning en het zorgconcept. Als we kijken naar de elementen die door de vrouwen zelf naar voor worden geschoven als motivatie voor het initiatief zien we overeenkomsten. Het hele project is gestart vanuit de hoop van een moeder om haar kinderen een betere toekomst te bieden, of zoals één van de vrouwen het verwoordde: "Ik kwam naar Victoria Mxenge om mijn kinderen te laten leven in een bakstenen huis in plaats van een krot. Ik hoop dat ik mijn kinderen nog scholing zie krijgen en naar de universiteit weet gaan".

Deze dieperliggende motivatie, met name de zorg voor de kinderen, heeft er ook voor gezorgd dat de vrouwen die het initiatief gestart zijn zich opnieuw gefocust hebben op andere initiatieven eens de woningen gerealiseerd waren. Zo hebben ze bijvoorbeeld een crèche gebouwd en een transportsysteem opgezet om de kinderen naar scholen te brengen in zogenaamde blanke wijken, omdat de kwaliteit van het onderwijs daar beter is dan in de nabijgelegen townships. Het engagement dat de vrouwen aangingen en hun uiteindelijke invloed op het nationale huisvestingsbeleid waren dus een (onbedoeld) gevolg dat is ontstaan vanuit die dieperliggende motivatie om hun kinderen een betere toekomst op de langere termijn te bezorgen.

Caroline Newton (caroline.newton@mac.com) is momenteel werkzaam als docent aan de Hogeschool W&K, departement architectuur Sint-Lucas. Dit artikel is gebaseerd op haar doctoraatsverhandeling. Deze is online beschikbaar op <http://hdl.handle.net/1979/1900>

Literatuurselectie

- Allan, G., & G. Crow (1989) *Home and Family: Creating the Domestic Sphere*. London: Macmillan.
- Altman, I., & C.M. Werner (1985) *Home Environments: Human Behaviour and Environment*. New York: Plenum Press.
- Bowly, S., Gregory, S., & L. Mckie (1997) "Doing Home": Patriarchy, Caring and Space. *Women's Studies International Forum*, 20, 3, pp. 343-350.
- Chodorow, N. (1978) *The Reproduction of Mothering*. Berkeley: University of California Press.
- Clapham, D. (2005) *The Meaning of Housing: A Pathways Approach*. Bristol: The Policy Press.
- Dyck, I. (2005) Suzanne Mackenzie Memorial Lecture: Feminist geography, the 'everyday', and local-global relations: hidden spaces of place-making. *The Canadian Geographer*, 49, 3, pp. 233-243.
- Gilligan, C. (1982) *In a Different Voice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gurney, C. M. (1997) "...Half of me was Satisfied": Making Sense of Home Through Episodic Ethnographies. *Women's Studies International Forum*, 20, 3, pp. 373-386.
- Lavoie, M., De Koninck, T., & D. Blondeau, D (2006). The Nature of Care in Light of Emmanuel Levinas. *Nursing Philosophy*, 7, pp. 225-234.
- Newton, C. (2008) *Social Housing, Urban Policy and Social Capital: Spatial Interrelations in a Third World Context* (Cape Town). Unpublished PhD, K.U. Leuven, Leuven.